

С. Р. Андрейчин,
завідувач центру практичної психології і соціальної роботи ВІППО,
член Всеукраїнської арт-терапевтичної асоціації;
В. О. Ольхович,
директор Комунального закладу «Луцький навчально-виховний комплекс
„Загальноосвітня школа І–ІІІ ст. № 22 – ліцей” Луцької міської ради»

Дослідження особистісної ідентичності за допомогою арт-методів в умовах загальноосвітньої школи

Презентуються деякі аспекти першого етапу експериментальної роботи педагогічного колективу з арт-техніками, спрямованими на самопізнання, розвиток та рефлексію.

Ключові слова: експериментальна робота, емоційний інтелект, творчий потенціал, арт-методи, психологічна безпека, системні характеристики психіки, зворотний зв'язок, візуальні образи, художня експресія.

Андрейчин С. Р., Ольхович В. А. Исследование личностной идентичности с помощью арт-методов в условиях общеобразовательной школы.

Представлены некоторые аспекты первого этапа экспериментальной работы педагогического коллектива с арт-техниками, направленными на самопознание, развитие и рефлексію.

Ключевые слова: экспериментальная работа, эмоциональный интеллект, творческий потенциал, арт-методы, психологическая безопасность, системные характеристики психики, обратная связь, визуальные образы, художественная экспрессия.

Andreichyn S. R., Olkhovych V. O. Research of Personal Identity by Means of Art Methods in the Comprehensive School.

Some aspects of the first stage of experimental work of teaching staff with the art techniques directed on self-knowledge, development and a reflection are presented.

Key words: experimental work, emotional intelligence, creativity, art methods, psychological safety, system characteristics of mentality, feedback, visual images, art expression.

Постановка проблеми. У різних країнах світу на сучасному етапі все більш активно застосовується такий інноваційний ефективний підхід, як психотерапія мистецтвом. Арт-методи дають реальну можливість діагностики, корекції, профілактики, самопізнання, розвитку і рефлексії та дозволяють спрямувати педагогічний колектив до роботи у цьому напрямку. Маючи теоретичну підготовку та практичний досвід, ми вирішили застосувати наші знання у роботі з дітьми та педагогами.

На початку 2012 року на базі КЗ «Луцький НВК „ЗОШ № 22 – ліцей” Луцької міської ради» розпочалась експериментальна робота за темою «Арт-методи в розвитку емоційного інтелекту та творчого потенціалу школярів в освітньому просторі». Метою експериментальної роботи було виявлення можливостей та умов використання арт-методів для розвитку емоційного інтелекту і творчого потенціалу учнів. **Об'єктом дослідження** є розвиток емоційного інтелекту та творчого потенціалу учнів. **Предмет дослідження** – особливості використання арт-методів на різних етапах розвитку особистості.

Виклад основного матеріалу. Плануючи експериментальну роботу, центр практичної психології Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти та дирекція навчального закладу ставили перед собою такі завдання:

1) виявити можливості використання арт-методів в умовах загальноосвітньої школи;

2) забезпечити науково-методичний супровід системи впровадження арт-методів у роботу педагогічних працівників закладу;

3) створити оптимальні умови для розвитку емоційного інтелекту та творчого потенціалу учнів;

4) узагальнити набутий досвід та підготувати серію публікацій у психолого-педагогічних виданнях.

Зміни, що відбуваються під час арт-терапевтичного процесу, можна розглядати на трьох основних рівнях:

– внутрішньоособистісний (зміни у стані, установках, способах реагування клієнта і психолога);

– міжособистісний (зміни у взаєминах клієнта і психолога);

– соціальний (зміни у відносинах клієнта з сімейним, професійним і більш широким соціальним оточенням) [3, 59].

З чого почати? Які арт-техніки будуть найбільш адекватними для діагностики та розвитку емоційного інтелекту? Як поєднати шкільну реальність з арт-терапевтичними заняттями? Як уникнути формалізованого та поверхового підходу у роботі з учнями і вчителями? Які результати роботи ми очікуємо побачити через 5 років? Відповіді на ці та інші питання хвилювали нас на першому етапі роботи.

Психологічний стан учителів впливає на стан учнів, тому ми вирішили працювати спершу з педагогами. Експериментальну роботу в школі почали зі знайомства педколективу з теорією і практикою використання арт-методів у сучасному освітньому просторі.

У практичній роботі ми вирішили застосовувати арт-терапевтичну техніку «Мандала», яка дозволяє зробити ретроспективний аналіз особистості протягом декількох років, тобто прослідкувати зміни у розвитку та емоційному стані. Слово «мандала» у перекладі зі санскриту означає «коло». Як інструмента психологічної

інтеграції та оцінки до створення й аналізу малюнків у колі вперше звернувся К. Юнг. Кожна мандала відображає психічний стан її автора в той чи інший момент і включає багато аспектів досвіду. Будь-яка мандала є продуктом індивідуальної творчості, що створюється в певний час і в певному місці. Тому вона завжди унікальна і не може бути точно повторена. Важливе значення для створення мандал має атмосфера психологічної безпеки, послаблення свідомого контролю та можливість досить тривалого фокусування на процесі створення малюнка та медитативної взаємодії з образом. Це дозволяє візуалізувати і створювати роботи, які більш достовірно відображають особливості стану та прояви неусвідомлених елементів психіки автора, а також посилити терапевтичну, гармонізуючу функцію процесу. Використання цієї техніки дає можливість дослідити загальні системні характеристики психіки автора – організованість чи хаотичність, цілісність чи фрагментарність, відкритість чи закритість, стабільність чи розбалансованість – та прослідкувати зміни протягом усього періоду експериментальної роботи. Вона дозволяє розглянути багато системних ознак, які забезпечують достатньо деталізоване та різнопланове дослідження.

Для визначення системних характеристик ми використали алгоритм аналізу, запропонований О. І. Копитиним та Б. Кортом у роботі «Техніки аналітичної арт-терапії. Цілющі подорожі» [4, 110]. Запропонований алгоритм є одним з можливих підходів до дослідження психологічного змісту мандал.

1. Центр

Центр є організуючим елементом системи. Якщо система – це психіка, то центр – це «я» автора. Структура та колірні особливості центру, а також його розмір відображають різні аспекти «я» – ступінь його сформованості, силу, свідомий контроль.

2. Зовнішні кордони

Зовнішні межі мандал пов'язані із здатністю усвідомлювати свої психологічні кордони та захищати свій особистий простір у процесі взаємодії з іншими.

3. Зв'язок центру із зовнішніми кордонами та різними зонами внутрішнього простору

Хороший зв'язок, як правило, свідчить про високу психічну інтеграцію, здатність ставити мету та досягати її. Має значення спосіб зв'язку центру із зовнішніми межами.

4. Загальний характер малюнка (організованість чи хаотичність)

Упорядкований характер мандал пов'язаний із зображенням геометричних фігур чи оформлених образів, а також зображенням людей, тварин і рослин.

5. Симетрія чи асиметрія

Симетричні мандали можуть свідчити про спокій та рівновагу, а також про пасивність і відсутність психологічних змін. Асиметричні роботи свідчать про внутрішню динаміку.

6. Рух

Рух у мандалі відображає сприйняття різних елементів образу ще на стадії візуалізації. Рух за годинниковою стрілкою свідчить про процес усвідомлення та енергетичну мобілізацію. Рух у протилежному напрямку – про регресивні тенденції.

7. Колір

Будь-який колір має як позитивний, так і негативний зміст, залежно від контексту. Розглядаючи мандалу, слід звернути увагу на те, який з основних кольорів відсутній. У жіночих роботах відсутність синього і голубого може свідчити про недостатній розвиток фемінних якостей. Відсутність жовтого у чоловічих роботах дозволяє припустити недостатній розвиток маскулінних характеристик та певну пасивність.

Висновки. На першому етапі у нашому дослідженні взяли участь 34 педагоги. Аналізуючи створені вчителями роботи, ми виявили такі особливості:

1. Практично у всіх роботах виділено один центр. У переважній більшості (25 робіт) центр досить невеликий, що може свідчити про занижену самооцінку авторів.

2. Як вважають професійні арт-терапевти, зовнішні межі мандал пов'язані зі здатністю усвідомлювати свої психологічні кордони та захищати свій психологічний простір. 24 мандали мають чіткий колірний зовнішній контур, що є позитивною ознакою. У двох роботах кордони досить щільні. Можливо, є потреба в самозахисті чи уникненні контактів. Вісім робіт не мають чітких зовнішніх меж, це свідчить про певні проблеми у стосунках з собою й оточенням.

3. У 15 роботах прослідковується чіткий зв'язок центру із зовнішніми межами. Інтеграція зображення досягається за рахунок променів та пелюсток, які йдуть від центру. Це свідчить про високий рівень психологічної інтеграції та ефективну взаємодію у соціумі. У трьох роботах зв'язок частковий. Усі інші роботи не мають такої характеристики. Для фахівців, які працюють із людьми, така ситуація досить проблематична.

4. У переважній більшості робіт (29) розміщення елементів упорядковане. Елементи мандал пов'язані один з одним як просторово, так і за змістом. У 24 роботах хвилясті лінії переважають над прямими. Це вказує на яскраво виражені фемінні якості та перевагу емоційного компонента над раціональним. У двох роботах є лише прямі лінії. Вісім мандал містять і прямі, і хвилясті лінії, що свідчить про гармонійне поєднання емоційного й раціонального.

5. 27 робіт педагогів симетричні. Це може свідчити про рівновагу, але також про пасивність і відсутність психологічних змін. Усі інші роботи асиметричні, що вказує на внутрішні конфлікти та протиріччя у прагненнях авторів.

6. Переважна більшість робіт статичні. Це можна вважати ознакою певної ригідності.

7. У 32 роботах присутні всі основні кольори. Кожний колір, згідно з професійними інтерпретаціями [3, 67], має як позитивний, так і негативний зміст, залежно від контексту. У трьох роботах є багато незаповненого простору, що свідчить про бажання приховати свої почуття. У восьми роботах переважає один колір.

Цю арт-техніку ми плануємо проводити протягом усієї експериментальної роботи, щоб прослідкувати зміни у сприйнятті себе і світу за тривалий час. Арт-терапевтична методика «Мандала» є ефективним засобом роботи лише якщо ми розглядаємо її як частину безперервного процесу розвитку і змін, які плануємо здійснювати впродовж усіх етапів нашої спільної праці.

Література

1. Ферс Г. М. Тайный мир рисунка. Исцеление через искусство / Г. М. Ферс. – СПб. : Деметра, 2003. – 165 с.
2. Копытин А. И. Арт-терапия детей и подростков / А. И. Копытин. – М. : Когито-центр, 2007. – 196 с.
3. Копытин А. И. Диагностика в арт-терапии. Метод «мандала» / А. И. Копытин. – СПб. : Речь, 2003. – 144 с.
4. Копытин А. И. Техники аналитической арт-терапии. Исцеляющие путешествия / А. И. Копытин, Б. Корт. – СПб. : Речь, 2007. – 140 с.
5. Копытин А. И. Руководство по групповой арт-терапии / А. И. Копытин. – СПб. : Речь, 2003. – 319 с.
6. Копытин А. И. Системная арт-терапия / А. И. Копытин. – СПб. : Питер, 2001. – 210 с.
7. Копытин А. И. Теория и практика арт-терапии / А. И. Копытин. – СПб. : Питер, 2002. – 368 с.
8. Практикум по арт-терапии / под ред. А. И. Копытина. – СПб. : Речь, 2002. – 443 с.